

УДК: [94(470+571):614.885] «1867-1914»

**ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА З
ПІДГОТОВКИ ВЛАСНОГО МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ
(1867-1914 рр.)**

Ореховський В.О., доктор історичних наук, професор

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, м. Чернівці

У статті досліджено основні напрямки діяльності Російського Червоного Хреста у галузі підготовки власного медичного персоналу (сестер милосердя, фельдшерів, доглядальниць, санітарів). Розглянута структура управління сестринських общин Товариства, визначено основні категорії медичних сестер (в залежності від рівня їх професійності та досвіду). Здійснено оцінку результатів роботи Російського Червоного Хреста у цій галузі.

Ключові слова: Російська імперія, громадські медично-санітарні організації, Російське товариство Червоного Хреста, сестри милосердя, допомога пораненим та хворим, благодійність.

Ореховский В.О. Деятельность Российского общества Красного Креста по подготовке собственного медицинского персонала (1867-1914 гг.) / Черновицкий государственный торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Черновцы

В статье исследованы основные направления деятельности Российского Красного Креста по подготовке собственного медицинского персонала (сестер милосердия, фельдшеров, сиделок, санитаров). Рассмотрена структура управления сестринских общин Общества, определены основные категории медицинских сестер (в зависимости от уровня их профессиональности и опыта). Осуществлена оценка результатов работы Российского Красного Креста в этой отрасли.

Ключевые слова: Российская империя, общественные медико-санитарные организации, Российское общество Красного Креста, сестры милосердия,

помощь раненым и больным, благотворительность.

Orehowskyi W.O. Activity Russian society of Red Cross on preparation of own medical personnel (1867-1914)/ the Chernivtsi state trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, Ukraine, Chernivtsi

In the article basic directions of activity of Russian Red Cross are investigational on preparation of own medical personnel (sisters of mercy, medical assistants, invalid tenders, hospital attendants). The structure of management of sisterly communities of Society is considered, the basic categories of medical sisters (depending on the level of their professionalness and experience) are certain. The estimation of job of Russian Red Cross performances is carried out in this industry.

Keywords: the Russian empire, public medical and health organizations, Russian society of Red Cross, sister of mercy, help to patients, charity.

Вступ. Війни існують стільки ж скільки існує людська цивілізація. Вони відрізняються масштабами, характером, тривалістю бойових дій. Проте існує риса, яка об'єднує між собою війни різних епох і народів - смерть, страждання, покалічені долі їх жертв.

Розвиток військового мистецтва і вдосконалення зброї, особливо у другій половині XIX ст., призвели до різкого збільшення кількості людських втрат. Військова адміністрація не мала можливості приділяти належної уваги всім пораненим, і тисячі їх вмирало, залишаючись на полях битв. В цих умовах допомога, яка надавалась окремими особами, була недостатньою. Необхідно була широкомасштабна організація, яка об'єднувала б громадські сили, слугуючи справі милосердя та людяності.

Організації подібного роду почали виникати у Європі в 60-х рр. XIX ст. У 1867 р. таке товариство виникло в Російській імперії. Воно отримало назву Товариства опікування хворими та пораненими воїнами, а пізніше було перейменовано на Російське товариство Червоного Хреста (РТЧХ).

Одним із основних своїх завдань РТЧХ вбачало в підготовці власного медичного персоналу: сестер милосердя, фельдшерів, санітарів. Ці кадри успішно готувалися в общинах, школах та цілій мережі курсів Червоного

Хреста.

За свою піввікову історію Товариство накопичила неоцінений досвід у цій галузі. Останній може стати не тільки предметом для дослідження фахівців-істориків. Він є затребуваним і у сьогодшніх реаліях, наповнених цілою низкою політичних, економічних та соціальних проблем. Вирішуючи їх, людство змушене використовувати досвід діяльності попередників і, в тому числі, благодійних організацій останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Це надає дослідженню проблеми, обраної автором і суто практичне значення.

Аналіз останніх наукових досліджень.

За радянських часів діяльність Російського Червоного Хреста розглядалася дуже стисло і в основному в контексті загальної соціальної історії Росії. Вихідним положенням наукових пошуків була теза про те, що будучи закритою організацією, Товариство не мало широкої соціальної підтримки і в основному існувало за рахунок підтримки царської родини. Звичайно, що при таких однобоких оцінках неможливе було неупереджене і по-справжньому наукове вивчення цієї проблеми.

Новий історіографічний етап у вивченні теми (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) пов'язаний із звільненням від ідеологічних штампів та залученням ряду нових джерел. Серед праць цієї доби необхідно, перед усім, відмітити роботу А. В. Постернака «Нариси з історії общин сестер милосердя»[20]. У передмові до цієї праці автор визначив наступні завдання свого дослідження: «разом з офіційною інформацією, пов'язаною з датами, статистикою, іменами і т. д., дати опис конкретних ситуацій, в яких опинялися сестри, привести яскраві приклади з їх практики, які могли б характеризувати їх діяльність. Щоб описати таке явище в російській історії, як общини сестер, довелося торкнутися ряду тем, безпосередньо не пов'язаних з доглядом за хворими: жіноча медична освіта, діяльність лікарів в період війни, загальне утримування поранених в госпіталях, робота Товариства Червоного Хреста, його взаємовідносини з Військовим відомством і т. д.»[20, с.3].

А.В. Постернак вважає, що до початку ХХ ст. завершився певний етап у розвитку сестринських общин. Він пов'язаний із вихолощенням релігійного начала, що був цементуючим елементом громади та перетворенням сестринського служіння на професію, відірваної від релігійної основи.

Діяльність московських общин сестер милосердя присвячена ґрунтовна монографія О.М.Козловцевої [6]. Вона розглянула склад, структуру, джерела фінансування, а також основні напрями діяльності громад в мирний і військовий час і її підсумки. Як і А.В.Постернак дослідниця вважає, що на початку ХХ ст. служіння сестер милосердя в очах громадськості все більше стала зводитися до виконання обов'язків медичної сестри .

Робота сестер милосердя знайшла своє відображення і на сторінках роботи П.В. Власова «Благодійність та милосердя в Росії» [2]. Головну увагу автор приділяє саме московським общинам: Никольській, Покровській, Іверській, Олександрівській, «Утоли моя печали», Павлівській, общині при комітеті «Християнська допомога» і Марфо-маріїнській обителі милосердя.

Окремі сторони діяльності інституту сестер милосердя отримали висвітлення у дисертаційних дослідженнях М.В. Беляєвої [1], С.В.Оксенюк [14] та Г.М. Олешкової [15].

Таким чином, останні роки стали свідченням кількісного зростання робіт, що присвячені даній проблематиці. Проте, ще багато питань історії Російського Червоного Хреста продовжує залишатися поза увагою вчених. Висвітлення їх є одним з важливих завдань історичної науки

Формулювання мети статті та завдань. Метою роботи є висвітлення діяльності Російського товариства Червоного Хреста, скерованої на підготовку власного медичного персоналу протягом останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань:

1. Охарактеризувати передумови виникнення інституту сестер милосердя у Російській імперії.
2. Визначити основні напрями діяльності Російського Червоного Хреста

у галузі підготовки власного медичного персоналу.

3. Розглянути основні елементи структури управління общин сестер милосердя РТЧХ.

Виклад основного матеріалу. Одне з найважливіших завдань своєї діяльності Товариство вбачало у підготовці медичного персоналу і, в першу чергу, сестер милосердя.

Попередником сестринської справи у Росії став інститут сердобольних удів, який було засновано ще на початку XIX ст. за розпорядженням імператриці Марії Федорівни при Петербурзькому, а згодом і при Московському удов'їх домах. Сердобольні удови знаходились на утриманні цих благодійних закладів, але при цьому і самі приносили користь, доглядаючи за хворими у медичних закладах для бідних [9, с.32].

У 1840-х роках стали утворюватися перші російські общини сестер милосердя. Початок цього руху був пов'язаний із діяльністю великої княгині Олександри Миколаївни та принцеси Терезії Ольденбургської, які у 1844 р. у Петербурзі заснували першу у Росії общину сестер милосердя, що значно пізніше (у 1873-1874 рр.) отримала назву Свято-Троїцької [20, с.54]

Довгий час служіння сестер милосердя розглядалось як суто «мирна» благодійна діяльність і не передбачала участі останніх у наданні допомоги пораненим та хворим військовим безпосередньо на полі бою, хоча Російська імперія у першій пол. XIX ст. постійно була втягнута у різні військові конфлікти.

Першим прикладом участі жіночого персоналу у допомозі пораненим солдатам та офіцерам на театрі бойових дій стала Кримська війна (1853-1856 рр.). відома своїми величезними людськими втратами, в тому числі з-за поганої організації медичної допомоги. Тільки у Криму від ран та хвороб у підсумку померла практично третина армії, що в значній мірі було викликано нестачею медичних засобів у перше півріччя оборони Севастополя [12, с.24-25].

Ситуацію погіршували і досить примітивні засоби лікування, що були в розпорядженні медицини того періоду, а також загальна недовіра серед

військового командування до праці залежного від них медичного персоналу та до військової медицини. Набула поширення думка, що «...захворілих у полку стало багато з тих пір, коли розплодилися в ньому багато медиків; що Суворов не знав їх і тому перемагав; що армія не армія, якщо її пестити і саджати на ліки; що люди хворіють від бездіяльності, а головне, що медики не лікують, а морять солдат; що хворі тільки й залишаються в живих, поки не потраплять до їх рук, і що медики є небезпечними для духу армії своїм вільнодумством» [11, с.395].

У англо-французьких військах, що стали облоговим табором під Севастополем, ситуація була нічим не кращою. За зиму 1854-1855 рр. у французів помирає від ран та хвороб 12% від загальної кількості прийнятих до госпіталів та лазаретів. В англійців ще більш померлих: 23%. Наступної зими картина помітно змінюється. У французів вмирає кожен п'ятий з 106 634, що опинилися на лікарняному ліжку, а у англійців зареєстровано 606 смертей з 27 384 поранених та хворих – всього біля 2%. Такий низький відсоток померлих став результатом діяльності Флоренс Найтінгейл (1820-1910) – англійської медичної сестри, яка організувала санітарний догляд у період Кримської війни. Вона же створила і систему підготовки середнього та молодшого персоналу у Великобританії. Досвід кампанії був узагальнений нею у працях «Замітки про сестринську справу» та «Замітки про госпіталі» [22, с.126].

З російської сторони, ситуацію, що склалась вирішила виправити велика княгиня Олена Павлівна. Її зусиллями була заснована Хрестовоздвиженська община сестер милосердя; їх призначення полягало в догляді за пораненими та хворими воїнами. Перед тим, як розпочати виконання своїх обов'язків, волонтерки повинні були пройти спеціальний курс навчання. Представниці різних верств суспільства навчалися сестринській справі у клініках та лікарнях. Після здачі іспитів вони давали присягу [7].

Нове починання у вищих колах Росії було зустрінуте досить скептично. Так, головнокомандуючий російськими військами в Криму, О.С.Меньшиков висловив відомому хірургу М.І.Пирогову сумнів в тому, «... чи буде сенс у

сестрах, чи не прийдеться відкривати після їх приїзду до госпіталю нове відділення»[3, с.4], а після прибуття останніх до Сімферополя заявив: «Я побоююсь, щоб цей інститут не збільшив би чисельності наших сифілітиків» [18, с.192].

Однак сама дійсність показала всю безпідставність упередження про непридатність жіночої праці у ході військових дій.

Перший досвід участі сестер милосердя у наданні допомоги пораненим безпосередньо на театрі військових дій був досить успішним. Добре підготовлені в професійному відношенні, виключно добросовісні, вони працювали під кулями, обстрілом, викликаючи подив та захоплення у лікарів-чоловіків і захисників Севастополя.

В одному з донесень М.І.Пирогова з Севастополю були такі слова: «Не можна не дивуватися їх ...істинно стоїчній самовіддачі. Найменше бажання страждальців, навіть забаганки їх, виконувались самим належним чином... З тридцяти п'яти сестер першої групи дві померли, а чотирнадцять лежать хворими» [7].

На згадку подвигу сестер для них була запроваджена бойова нагорода – нагрудний позолочений хрест, яким удостоїли 158 сестер, а 68 сестер милосердя – солдатською медаллю «За оборону Севастополя» [8].

Заснування Російського товариства Червоного Хреста сприяло процесу подальшої підготовки кваліфікованого медичного персоналу. У рамках Товариства був утворений дамський комітет Общини сестер милосердя, який очолювала ігуменя Московського Вознесенського монастиря Паісія. Цей комітет «поклав в основу думку про те, що у справі підготовки сестер милосердя краще всього скористатися допомогою московських подвижниць» [5]. Комітет утримував на свої кошти у чотирьох монастирях міста (Воронежському, Олексіївському, Страстному та Зачатієвському) 24 сестри, яким було дозволено надавати допомогу хворим у міських лікарнях [17, с.10].

Слід зазначити, що деякі засновники Товариства покладали, на перших порах, великі надії саме на монастирі, вважаючи, що тільки вони зможуть стати

«розсадниками сестер милосердя». Крім московських на цей заклик відгукнулись Казанський Богородицький жіночий монастир. Його приклад наслідували монастирі у Симбірську, Астрахані, Смоленську та Костромі [5].

Однак, усі ці починання так і не отримали подальшого розвитку. Причиною стала гучна справа ігумені Митрофанії (вона очолила Московський Дамський комітет після смерті ігумені Паїсії), яку звинуватили у шахрайстві та підробці векселів. Правда, її провина була набагато менше того скандалу, який штучно роздмухували навколо її імені. Однак справа організації єпархіальних церковних общин сестер милосердя була скомпрометована в очах громадськості, від неї відсахнулося чернецтво [5]. У подальшому общини сестер милосердя засновувались вже Російським товариством Червоного Хреста.

Майже одночасно із Московським комітетом ще три дамських комітети (Одеський, Полтавський та В'яземський) а також Подільське місцеве управління створили можливість для спеціально відібраних кандидатів (49 жінок) проходити курс навчання у міських медичних закладах із обов'язковим вступом до лав Російського Червоного Хреста у випадку війни [17, с.10].

Але подібні заходи, що часто носили спонтанний характер, не могли забезпечити Товариство достатньою кількістю медичних сестер. Початок їх планомірної підготовки шляхом відкриття нових общин стало заслугою графині Є.М.Гейден. За її ініціативою у С.-Петербурзі був створений 5-й Дамський комітет, який ініціював питання про бажаність підготовки сестер милосердя на кошти Російського Червоного Хреста. Спочатку «військових» сестер готували у Хрестовоздвиженській общині, що не входила у той час до складу Товариства. Однак пізніше стало очевидним, що необхідно створити спеціальну сестринську общину із власними медичними закладами [17, с.10-11].

Такою общиною стала община сестер милосердя святого Георгія у Петербурзі, основу якої склали 5 сестер Хрестовоздвиженської общини. Її урочисте відкриття відбулося 28 листопада 1870 р. Очолила общину сестра-настоятельница Є.П. Карцева, колишня помічниця М.І.Пирогова ще у роки

Кримської війни [9, с.33].

Головним завданням общини було «створення кадру зразкової сестри милосердя», яка була би здатною у випадку війни полегшити страждання поранених на полі бою, а у мирний час протистояла би епідеміям та іншим лихам. Виконання цього завдання передбачало продуману підготовку сестер як у теоретичному так і в практичному плані [9, с.33-34].

Після франко-пруської війни 1870-1871 рр., яка підтвердила необхідність подальшого розвитку інституту сестер милосердя, Головне Управління (ГУ) РТЧХ доручило своїм місцевим управлінням та комітетам (в залежності від їх фінансового стану) прийняти заходи щодо збільшення кількості жіночого санітарного персоналу. Цьому сприяло і рішення військового міністерства надати свої відомчі медичні заклади для практичної підготовки сестер Червоного Хреста. У 1871 р. військовий міністр затвердив правила, що визначали обов'язки та порядок діяльності сестер милосердя у госпіталях, а у 1875 р. тепер вже міністр внутрішніх справ затвердив загальні правила для сестер. Згідно цих документів Товариство Червоного Хреста повинно було допомагати військовій адміністрації у догляді за пораненими та хворими під час військових дій, готуючи із цією метою сестер милосердя, які у мирний час працювали не тільки у військових, але і цивільних медичних закладах країни [17, с.11].

Новим етапом у розвитку інституту сестер милосердя Червоного Хреста стала російсько-турецька війна 1877-1878 рр.

Якщо під час Кримської кампанії 1853-1856 рр. на театрі бойових дій працювало декілька сотень сестер милосердя, то під час війни Росії із Туреччиною на фронт було відправлено від общин Червоного Хреста і самостійно вже більш 1500 сестер милосердя. Про їх важку працю свідчать переконливі факти. Під час боїв на Шипці була величезна кількість поранених. Медикаментів, перев'язувальних засобів не вистачало. Сестри рвали на бинти свій одяг, білизну, віддавали чоботи, їжу, не шкодуючи нічого для одужання поранених. Так, сестра Лебедева добровільно дозволила вирізати у себе 18

шматочків шкіри для загоювання ран генерала Комарова [4, с.38-39].

Героїчна праця сестер милосердя була відзначена встановленням 19 лютого 1878 р. знаку відзнаки Червоного Хреста першого та другого ступенів. У статуті його вказувалося: «Знак відзнаки Червоного Хреста встановлений в нагороду особам жіночої статі, які, присвятивши себе опікуванню поранених і хворих воїнів, своєю діяльністю і завзяттям на цій ниві виказують особливі заслуги і відомі при тому своїми високими моральними якостями». Особам, які були нагороджені знаком, дозволялося зображувати його у гербах, якщо вони їх мали, і в печатках [19, с.120-121]. Майже всі сестри-учасниці російсько-турецької війни 1877- 78 рр. були нагороджені цим знаком.

Однак, не дивлячись на ці позитивні зрушення, розвиток общинної організації здійснювався досить повільно. Упродовж 1871-81 рр. було відкрито всього 11 общин. Найбільш значними з них були: Олександрівська - в С.Петербурзі, Єлисаветинська – у Варшаві, Маріїнська - у Києві, Касперовська - в Одесі, Маріїнська – в Іркутську [17, с.11].

Поштовхом, що сприяв зростанню чисельності общин Товариства стало: по-перше - затвердження імператором Олександром III «Положення про військово-лікарські заклади воєнного часу» у 47-й статі якого на РТЧХ покладалося завдання мати достатній кадровий резерв сестер милосердя (3 тис. чоловік) на випадок війни; по-друге - неврожай 1891-1892 рр., що супроводжувався голодом та спалахами епідемічних хвороб. Діяльність санітарних загонів Товариства у цей період довела необхідність збільшення чисельності медичного персоналу Червоного Хреста [17, с.11-12].

З цього часу процес утворення нових медико - освітніх закладів РТЧХ набуває значної динаміки. З цією метою жертвуються великі суми, нерухоме майно; земства та міста призначають субсидії на відкриття та підтримку діяльності як общин так і лікарень при них. Щороку створюються нові общини, а існуючі розширюють сферу своєї діяльності та збільшують особовий склад.

Всього ж у 1913 р. на території Російської імперії існувало 109 общин, в яких налічувались 2488 штатних сестер, 1004 - таких, що проходять іспит і 750

– запасних [17, с.12].

Однак підготовка медичних сестер в общинах за своїми масштабами не могла задовольнити зростаючих потреб країни у допоміжному медичному персоналі. Тому (особливо перед Першою світовою війною) була створена велика кількість короткострокових курсів медичних сестер, завдяки чому обсяги підготовки середнього медичного персоналу зросли у декілька разів.

Так, у 1911 р. при п'яти общинах сестер милосердя Червоного Хреста (в С.-Петербурзі, в Москві, у Києві, Читі та Верхньоудинську) почали функціонувати курси по підготовці запасних сестер військового часу. У 1912-13 рр. ці курси були організовані вже при 38 общинах. Їх закінчив 731 чоловік. На організацію курсів ГУ РТЧХ в 1912-13 рр. асигнувало 40264 крб. 17 коп. Крім того, общинами частково за свій рахунок, частково за рахунок сплати зі слухачок було витрачено 4858 крб. 73 коп.[16, с.3-4,6].

У 1897 р. Російське товариство Червоного хреста заснувало у Петербурзі інститут братів милосердя з дворічним терміном навчання, метою якого була підготовка чоловічого персоналу по догляду за пораненими і хворими та надання допомоги при нещасних випадках. У 1899 р. на курсах навчалось 180 чоловік і ще 30 перебували у запасі [21, с.715].

Діяльність общин регламентувалась спеціальним Статутом, який було затверджено у 1903 р. Його прийняття, за висловом сучасного російського дослідника А.В.Постернака, свідчило «...про бажання Товариства Червоного Хреста уніфікувати структуру та систему управління російських общин» [20, с.199].

Структура управління общиною РТЧХ виглядала наступним чином:

1. Общину очолював **Комітет**, який «... обирав спеціальним завданням устрій та постійний розвиток общини та її закладів і пошук необхідних для цього коштів [13, с.4].

На своїх засіданнях комітет розглядав та вирішував наступні питання: обрання та затвердження власного складу; розгляд та затвердження звітів та кошторисів общини; обрання ревізійної комісії, яка перевіряла ділову

документацію, робила опис майна тощо [13, с.6-7].

2. Для безпосереднього керівництва общиною створювалась **Опікунська рада**. Вона обиралась загальними зборами Комітету. Очолювала її опікунка, яка одночасно була головою Комітету та входила до складу місцевого управління Червоного Хреста [13, с.7,9-10].

Опікунська рада займалась вирішенням питань, пов'язаних із різними сторонами діяльності общини: встановлювала плату для хворих, які отримували допомогу у медичних закладах общини; укладала господарські угоди; здійснювала ревізію каси та перевіряла рахунки общини; затверджувала інструкції для сестер милосердя; формувала санітарні загони та багато іншого [13, с.8-9].

Опікунка керувала «...виконавчою діяльністю по Комітету та общині; виключно в її підпорядкуванні перебуває внутрішній розпорядок і взагалі весь внутрішній побут сестер общини...» [13, с.9].

3. Керівництво медичними закладами общини здійснював **головний лікар**. На нього покладалась теоретична та практична підготовка сестер, турботи про їх здоров'я. Він мав також право запрошувати для роботи в общині ординаторів та консультантів [13, с.10].

4. Зі згоди Ради опікунка призначала **сестру - настоятельку** «...з числа осіб, які мають звання сестри милосердя та добре знайомі із умовами общинного життя та правилами управління общинами» [13, с.10].

5. У великих общинах з найбільш достойних та досвідчених сестер призначались **старші сестри**. Вони були помічницями настоятельки і перебували в її повному підпорядкуванні [13, с.16].

При відрядженні сестер групами до військових лазаретів під час війни або до інших лікарень у мирний час старші сестри очолювали кожний такий загін [13, с.16-17].

6. Сестри милосердя.

В общини сестер милосердя приймалися: «... дівичі та вдови всіх верств, від 18 до 40 років, християнського віросповідання, цілком здорові та

письменні» [13, с.12].

Ті, хто вступив до общини ставали *кандидатками*, проходячи випробувальний термін (не менше року). За цей час виявлялася здатність майбутніх сестер до роботи із хворими, щирість та наполегливість. Безпосереднє надання медичної допомоги хворим у лікарнях, доглядання немічних, калік та дітей-сиріт у притулках створювали можливість «у випробуванні моральних якостей сестри, які потребує її відповідальне служіння» [13, с.13].

Після іспитів та позитивного відгуку сестри-наставниці атестували кандидатку у *сестри милосердя*. У цьому статусі вона перебувала 5-6 років, зобов'язуючись «... служити неухильно, в міру сил, обраній ними важкій задачі догляду за хворими, виконуючи свою справу з любов'ю і смиренністю і не гребуючи нерозривно пов'язаною з цією справою чорною роботою» [13, с.15].

Сестри милосердя, які здали іспити і проявили себе у роботі посвячувались у *хрестові сестри (старші сестри)*. Із статусом старшинства вони несли і відповідальність за честь общини. Авторитет хрестових сестер в общині був надзвичайно високим. Зовнішньо вони відрізнялись тим, що відкрито носили чотки на лівій руці, великий нагрудний хрест на ланцюжку та мали певні особливості покрою одягу та головного убору [8].

Одночасно із підготовкою жіночого санітарного персоналу, Товариство вирішувало питання пенсійного забезпечення сестер, які протягом багатьох років безкорисно несли свою важку службу.

У 1873 р. військове відомство призначило тим сестрам милосердя, хто прослужив 25 років у військових госпіталях пенсію з Державного казначейства у розмірі 100 крб. на рік. У випадку хвороби, яка не дозволяла би сестрі виконувати свої обов'язки, пенсія могла призначатись через 15 років служби. Однак, решта сестер залишались за межами дії цього закону [17, с.14].

Ситуація, що склалась змусила Товариство у 1882 р. перерахувати 300 тис. крб. з власних коштів у фонд емеритальної каси (від лат. *Emereri* – заслужувати) на 600 учасниць, кожна з яких зобов'язувалась зі свого боку

вносити до каси по 1 крб. на місяць. При цьому Товариство відмовилось від державних пенсій тим сестрам, які обслуговували військові госпіталі. Причиною такого рішення стало те, що на практиці прослужити безперервно 25 і навіть 15 років було майже неможливо. Так, з 1873 по 1900 р. на такою пенсією змогли скористатись всього 5 сестер милосердя [17, с.14].

Після видання вищезгаданого «Положення про військово-лікарські заклади воєнного часу», яке накладало на Товариство обов'язок мати для потреб військового часу контингент у складі 3 тис. сестер стало ясно, що забезпечити усіх емеритальною пенсією є неможливим. Було визнане за необхідне надати право на державну пенсію всім сестрам і фельдшерицям які перебували на службі Російського Червоного Хреста. Тим, хто пропрацював 25 років призначалась пенсія у розмірі 200 крб. на рік, а прослуживши 15 років – 150 крб. на рік. Число сестер, що перебували на службі і мали право на пенсію не повинно було перевищувати 3 тис. осіб. За кожну з них Товариство повинно було вносити до державного казначейства 12 крб. на рік [13, с.18, 34; 17, с.15-16].

Найбільш заслужені сестри, які втратили здоров'я на службі, могли бути прийняті у притулки при власних общинах. У 1911 р. таких притулків було 8 і в них перебувало 111 сестер [17, с.16].

Крім підготовки сестер милосердя, РТЧХ готувало також **фельдшерів, доглядальниць та санітарів.**

З метою забезпечення Товариства у військовий час необхідною кількістю фельдшерів, деякі місцеві заклади Російського Червоного Хреста у 1869 і 1870 рр. звернулися до ряду земських організації із пропозицією організувати відповідні курси на кошти земств. Передбачалося, що під час війни підготовлені фельдшери перейдуть у підпорядкування Товариства, яке буде також і утримувати їх. Однак, ця ініціатива не отримала підтримки. Лише два земства (Муромське та Костромське) погодились на цю пропозицію [17, с.16].

Ще одну спробу підготовки фельдшериць здійснила Георгіївська община сестер милосердя. У жовтні 1874 р. тут була відкрита школа фельдшериць із

трирічним курсом навчання (статут школи був затверджений у 1877 р.), яка дала країні немало кваліфікованих представниць середнього медперсоналу. Школа проіснувала 8 років та була закрита у 1882 р. Причиною цього стали фінансові труднощі та неможливість сестер поєднувати роботу у школі та свої обов'язки в общині [9, с.34].

Більш успішною у цьому плані стала діяльність Петербурзького Дамського Лазаретного Комітету, який 8 лютого 1872 р. вирішив відкрити у тільки-но збудованих ним бараках 3-річні курси для фельдшерниць і 1,5-річні для доглядальниць. На 1 січня 1912 р. при училищі Комітету перебувало 362 учениці на отримання звання фельдшерниць і 35 - на звання доглядальниць [17, с.16].

Крім дамського Комітету підготовкою доглядальниць займалась С.-Петербурзька община сестер милосердя імені М.П. фон Кауфмана де на 1 січня 1912 р. перебувало 78 доглядальниць та 23 учениці [17, с.17].

Важливою проблемою, з якою зіткнулось Товариство, стала проблема підготовки достатньої кількості санітарів, які мали переносити ноші із пораненими. На момент заснування РТЧХ було визнано, що для своєчасної та успішної евакуації з передової поранених військових Червоний Хрест мав підготувати 1100 санітарів. Такий обсяг роботи не могли забезпечити скромні, на той час, фінансові можливості Товариства. Тому було вирішено підбирати необхідні кадри «за покликанням»: послушників чоловічих монастирів, відставних солдатів і взагалі – кандидатів з усіх верств суспільства. Однак, нестача бажаючих змусила відкласти підготовку санітарів до часу, коли розпочнуться військові дії [17, с.17].

Після франко-пруської війни 1870-1871 рр. знову розпочалося обговорення цього питання. Правда, кардинальних рішень так і не було прийнято. Проблему було вирішено шляхом відкриття короткотермінових курсів (їх діяльність розпочиналась одразу із проголошенням початку бойових дій), куди приймали усіх, хто бажав присвятити себе цій справі [17, с.17].

Справа зрушилась з «мертвої точки» лише у 1899 р., коли при Комітеті по

наданню першої допомоги Російського Червоного Хреста у Петербурзі були організовані перші курси та гуртожиток санітарів (на 40 чоловік). Під час китайської кампанії 1900 р. Комітет відправив до діючої армії 40 підготовлених санітарів, а роки російсько-японської війни 1904-1905 рр. – на фронт був відряджений контингент у 567 чоловік [17, с.17-18].

У 1910 р. при ГУ Товариства була сформована спеціальна комісія, яка звернулася до Військового міністерства із прохання надати у розпорядження РТЧХ 7 тис. відслуживши свій строк нижніх чинів, які перебували у запасі. Прохання було задоволене і у 1912 р. було затверджене положення про санітарів та програми курсів для їх підготовки. Всього ж на 1913 р. в 10 пунктах імперії функціонували курси санітарів, на яких пройшли підготовку 1300 осіб [17, с.18].

Висновки. Протягом своєї історії Російське товариство Червоного Хреста пройшло довгий шлях еволюції від невеличкого гуртка до широкомасштабної громадської організації, що надавала професійну допомогу в екстремальних ситуаціях. І щоб ця допомога була дійсно «професійною» здійснювати її повинен був висококваліфікований медичний персонал, і в першу чергу - сестри милосердя. Саме їх підготовка була одним із головних завдань Товариства.

На початку ХХ ст. медичні сестри поділялись на декілька категорій в залежності від рівня їх професійності та досвіду. Крім общинних сестер значного поширення набули запасні сестри військового часу, які проходили навчання в общинах, школах та цілій мережі курсів Червоного Хреста і підлягали призову лише на час війни або інших масштабних катастроф.

На театрі військових дій сестри підпорядковувались госпітальній адміністрації, однак знаходились під опікою Товариства.

Зростання фінансових можливостей та державне протегування дозволили вирішити РТЧХ питання пенсійного забезпечення сестер милосердя.

Залишаючи в центрі уваги питання підготовки медичних сестер Товариство, з метою задоволення зростаючих потреб країни у допоміжному

медичному персоналу (фельдшери, санітари, доглядальниці) створило велику кількість короткострокових курсів. Правильність цих дій знайшла підтвердження у майбутніх подіях Першої світової війни.

Література:

1. Беляєва М.В. Российское Общество Красного Креста в истории России 1867-1921 гг.: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история»/ М.В.Беяева; Ставропольский государственный университет. - Ставрополь,2002. – 22 с.
2. Власов П.В. Благотворительность и милосердие в России / П.В. Власов ; общ. ред. А.К. Голицын. – М. : Центрполиграф, 2001 . – 446 с.
3. Иваницкий-Василенко С.М. Киевская Мариинская община сестер милосердия: Исторический очерк / С.М. Иваницкий-Василенко. - Киев: Тип. А.И. Гроссмана, 1913. – 101с.
4. Иванова Ю.Н. Женщины в истории русской армии / Ю.Н.Иванова //Военно-исторический журнал.-1992. -№3. – С.36-39.
5. Карпычева Л.А. Сестры милосердия. История в свете современности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ibif.org.ru/articles/nachalo14/14-08.pdf>.
6. Козловцева Е.Н. Московские общины сестер милосердия в XIX – начале XX веков / Е.Н. Козловцева. – М.: Изд-во «Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет»,2010. – 208 с.
- 7.Ковалева Н.М. Сестры милосердия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/content/womplus/p51321.shtml>.
8. Костина Е.Ю. История социальной работы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// window.edu.ru/resource/961/40961/files/dvgu082.pdf](http://window.edu.ru/resource/961/40961/files/dvgu082.pdf).
9. Кунките М.И. Петербург - «разсадникъ» сестринского дела в России. К 135-летию со дня основания Общины сестер милосердия св. Георгия // История Петербурга. – 2005. - № 6(28).- С.32-36.
10. Малис Ю.Г. Н.И.Пирогов в Севастополе. Исторический очерк.

/Севастопольские письма Н.И.Пирогова 1854-1855. Под редакцией и с примечаниями Ю.Г.Малиса. – С.-Петербург, Типография М.Меркушева, 1907. – 231 с. – С.3-28.

11. Наумова Ю.А. Ранение, болезнь и смерть как элементы повседневности русских войск в Крымскую войну /Ю.А. Наумова // Русский Сборник. Исследования по истории России XIX-XX вв. - Т.7. - М., 2009. С.367-402.

12. Наумова Ю.А. Русская медицинская служба в Крымскую войну 1853-1856 гг. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук /Ю.А.Наумова. – М.,2009. – 26 с.

13. Нормальный устав общин сестер милосердия Российского Общества Красного Креста. - С.-Петербург: Типография В. Киршбаума, 1903. – 36 с.

14. Оксенюк Е.В. Деятельность Российского Общества Красного Креста в начале XX в. (1903-1914 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / Е.В. Оксенюк; Негосударственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет». – М.,2012. – 23 с.

15. Олешкова А. М. Эволюция организации и деятельности Российского общества Красного Креста во второй пол. XIX в. – 1917 г. (на материалах Урала): А.М.Олешкова; ФГАОУ ВПО «Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б. Н. Ельцина». – Екатеринбург,2012. – 30с.

16. Отчет по подготовке запасных сестер Красного Креста военного времени в 1912-13 году. - С.Петербург: Государственная типография, 1914. - 64 с.

17. Очерк возникновения и деятельности Российского Общества Красного Креста. - С.-Петербург: Государственная типография, 1913.- 63с.

18. Пирогов Н.И. Письмо к К.К.Зейдлицу / Севастопольские письма Н.И.Пирогова 1854-1855. Под редакцией и с примечаниями Ю.Г.Малиса. – С.-Петербург, Типография М.Меркушева,1907. – 231 с. – С.175-196.

19. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. -

Т.ЛШ.-№58217 от 19.02.1878 г.-С.Петербург, 1880.-С. 120-121.

20. Постернак А.В. Очерки по истории общин сестер милосердия / А.В. Постернак. – М.: Изд-во «Свято-Димитриевское училище сестер милосердия», 2001. – 304 с.

21. Сестры и братья милосердия //Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 т. – СПб: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон. – Т.ХХIXа (58). Семь озер - Симфония, 1900. - С.713-715.

22. Тархановский В.А., Тютюнник В.М. / В.А.Тархановский, В.М.Тютюнник //Анри Дюнан – великий альтруист // Наука и технологии в промышленности. – 2011. - №3. – С.126-127.

References:

1. Belyayeva M.V. Rosсыyskoe Obshchestvo Krasnoho Kresta v ystoryy Rosсыy 1867-1921 hh.: avtoref. dys. na soyskanye uchen. stepeny kand. ystor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya ystoryya»/ M.V.Belyaeva; Stavropol'skiyy hosudarstvennuy unyversytet. - Stavropol',2002. – 22 s.

2. Vlasov P.V. Blahotvorytel'nost' y myloserdye v Rosсыy / P.V. Vlasov ; obshch. red. A.K. Holytsun. – М. : Tsentrpolyhraf, 2001 . – 446 s.

3. Y`vanova Yu.N. Zhenshhy`nu v y`story`y` russkoj army`y` / Yu.N.Y`vanova //Voenno-y`story`chesky`j zhurnal.-1992. -#3. – S.36-39.

4. Yvanytskiyy-Vasylenko S.M. Kyevsckaya Maryynskaya obshchyna sester myloserdyya: Ystorycheskiyy ocherk / S.M. Yvanytskiyy-Vasylenko. - Kyev: Typ. A.Y. Hrossmana, 1913. – 101s.

5. Karpucheva L.A. Sestru my`loserdy`ya. Y`story`ya v svete sovremennosty`. – [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.ibif.org.ru/articles/nachalo14/14-08.pdf>.

6. Kozlovtseva E.N. Moskovskie obshchynu sester myloserdyya v XIX – nachale XX vekov / E.N. Kozlovtseva. – М.: Yzd-vo «Pravoslavnyy Svyato-Tykhonovskiy humanitarnyy unyversytet»,2010. – 208 s.

7. Kovaleva N.M. Sestru my`loserdy`ya. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.owl.ru/content/womplus/p51321.shtml>.

8. Kosty`na E.Yu. Y`story`ya socy`al`noj rabotu. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://window.edu.ru/resource/961/40961/files/dvgu082.pdf>.

9. Kunky`te M.Y`. Peterburg - «razsadnu`k» sestry`nskogo dela v Rossy`y`. K 135-lety`yu so dnya osnovany`ya Obshhy`nu sester my`loserdy`ya sv. Georgy`ya // Y`story`ya Peterburga. – 2005. - # 6(28).- S.32-36.

10. Maly`s Yu.G. N.Y`.Py`rogov v Sevastopole. Y`story`chesky`j ocherk. /Sevastopol`sky`e py`s`ma N.Y`.Py`rogoва 1854-1855. Pod redakcy`ej y` s pry`mechany`yamy` Yu.G.Maly`sa. – S.-Peterburg, Ty`pografy`ya M.Merkusheva,1907. – 231 s. – S.3-28.

11. Naumova Yu.A. Raneny`e, bolezni` y` smert` kak elementu povsednevny` russky`x vojsk v Krumskuyu vojnu /Yu.A. Naumova // Russky`j Sborny`k. Y`ssledovany`ya po y`story`y` Rossy`y` XIX-XX vv. - T.7. - M., 2009. - S.367-402.

12. Naumova Yu.A. Russkaya medy`cy`nskaya sluzhba v Krumskuyu vojnu 1853-1856 gg. Avtoreferat dy`SSERTACY`y` na soy`skany`e uchenoj stepeny` kandy`data y`story`chesky`x nauk /Yu.A.Naumova. – M.,2009. – 26 s.

13. Normal`nuj ustav obshhy`n sester my`loserdy`ya Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta. - S.-Peterburg: Ty`pografy`ya V. Ky`rshbauma, 1903. – 36 s.

14. Oksenyuk E.V. Deyatel'nost' Rosсыyskoho Obshchestva Krasnogo Kresta v nachale XX v. (1903-1914 hh.): avtoref. dys. na soyskanye uchen. stepeny kand. ystor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya ystoryya» / E.V. Oksenyuk; Nehosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenye vussheho professyonal'noho obrazovanyya «Pravoslavnyy Svyato-Tykhonovskyy humanytarnuy unyversytet». – M.,2012. – 23 s.

15. Oleshkova A. M. Evolyutsyya orhanyzatsyy y deyatel'nosty Rosсыyskoho obshchestva Krasnogo Kresta vo vtoroy pol. XIX v. – 1917 h. (na materyalakh Urala): A.M.Oleshkova; FHAOU VPO «Ural'skyy federal'nuy unyversytet ymeny pervoho Prezydenta Rosсыy B. N. El'tsyna». – Ekaterynburh,2012. – 30s.

16. Otchet po podgotovke zapasnux sester Krasnogo Kresta voennogo vremeny` v 1912-13 godu. - S.Peterburg: Gosudarstvennaya ty`pografy`ya, 1914. - 64 s.

17. Ocherk vozny`knoveny`ya y` deyatel`nosty` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta. - S.-Peterburg: Gosudarstvennaya ty`pografy`ya, 1913.- 63s.

18. Py`rogov N.Y`. Py`s`mo k K.K.Zejdly`czu / Sevastopol`sky`e py`s`ma N.Y`.Py`rogova 1854-1855. Pod redakcy`ej y` s pry`mechany`yamy` Yu.G.Maly`sa. - S.-Peterburg, Ty`pografy`ya M.Merkusheva,1907. - 231 s. - S.175-196.

19. Polnoe sobrany`e zakonov Rossy`jskoj y`mpery`y`. Sobrany`e vtoroe. - T.LSh.-#58217 ot 19.02.1878 g.-S.Peterburg, 1880.-S. 120-121.

20. Posternak A.V. Ocherky` po y`story`y` obshhy`n sester my`loserdy`ya / A.V. Posternak. - M.: Y`zd-vo «Svyato-Dy`my`try`evskoe uchy`ly`shhe sester my`loserdy`ya», 2001. - 304 s.

21. Sestru y` brat`ya my`loserdy`ya //Ency`klopedy`chesky`j slovar` Brokgauza y` Efrona: V 86 t. - SPb: Ty`pografy`ya Akcz. Obshh. Brokgauz-Efron. - T.XXIXa (58). Sem` ozer - Sy`mfony`ya, 1900. - S.713-715.

22. Tarxanovsky`j V.A., Tyutyunny`k V.M. / V.A.Tarxanovsky`j, V.M.Tyutyunny`k //Anry` Dyunan - vely`ky`j al`truy`st // Nauka y` texnologiy` v promushlennosty`. - 2011. - #3. - S.126-127.